

Сергій ЛИТВИН
Сімферополь

ПОГРОМНИК ЧИ ЗАХИСНИК ЄВРЕЇВ: НАЙСУПЕРЕЧЛИВІША ПРОБЛЕМА ПЕТЛЮРІАНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Явище єврейських погромів в Україні в 1919 – 1920 роках та міф про С.Петлюру як антисеміта та погромника викликають чи не найбільшу дискусійність в історіографії, яка триває навколо питання: чи був Симон Петлюра винуватцем єврейських погромів в Україні, а чи захисником євреїв? Започаткована ця дискусійність була тією трагічною датою – 25 травня 1925 року – коли на розі вулиці Расіна і бульвару Сен Мішель у Латинському кварталі Парижа більшовицький агент Шварцбард, зробивши сім револьверних пострілів, обірвав життя С.Петлюри. Вбивця Шварцбард заявив, що скоїв вбивство як акт помсти за вчинені Петлюрою єврейські погроми на Україні в 1917 – 1920 роках.

Представники українських організацій в резолюції на жалобній академії в Парижі 30 травня 1926 року виголошували: “Академія висловлює свій рішучий протест проти ганебної спроби ворогів наших накинути пляму на ясну пам’ять нашого Мученика, нашого Голови Держави, що завжди стояв на сторожі інтересів всіх громадян України, рішуче обороняючи і жидівське населення, коли темні елементи чинили йому шкоду” [15].

Від цього часу з’явилися і перші друковані матеріали щодо цього підступного вбивства і пов’язаності його з погромами. Це були повідомлення про вбивство, інформації про похорон, панахиди, жалобні академії, поминання, заяви, меморандуми та статті в українських часописах всіх країн світу. Відомий історик української діаспори П.Зленко в матеріалах для бібліографічного покажчика наводить 367 таких публікацій [13].

Багато матеріалів видала організована у Парижі 1926 року громадська Судова комісія в складі провідних українських діячів В.Прокоповича, О.Шульгіна, М.Шумицького, І.Токаржевського, Л.Чикаленка і М.Шульгіної [44]. За дорученням Слідчої комісії О.Шульгін написав блискучий меморандум, в якому висвітлив правду про ситуацію на Україні під час визвольної боротьби, про взаємовідносини українського і єврейського населення, про

причини погромів, роль війська і населення, про ставлення до погромів С.Петлюри, уряду УНР, політичних партій. Він був виданий французькою мовою під назвою “Україна у визвольній боротьбі” [57].

Комісія збрала близько 70 письмових свідчень у тому числі п.п. В.Падалка, С.Бережного, Л.Мартинюка, І.Дроваля, Б.Базилевича, підполковників Бутакова, Д.Гудзіва, М.Шадрина, М.Гальчука, полковників А.Дехтярова, М.Зоренка. Цікаві записки про діяльність С.Петлюри в армії, організацію і боротьбу української армії надіслали М.Омельянович-Павленко, А.Чернявський, В.Петрів [45]. Комісія також збрала і видала французькою мовою найважливіші документи щодо погромів [53].

Невдовзі після процесу професор Андрій Яковлів, політичний діяч, адвокат, дослідник історії українського права, що брав участь в Суді як дорадник цивільної сторони, видав добре аргументовану розвідку “Паризька трагедія”, в якій переконливо представив правдиву картину вбивства, його причин і інсценування процесу. Праця ця цінна фаховим висвітленням процесу та його доквілля, і тим, що написана зразу ж після описаних подій [51].

Радянська пропаганда, що від років визвольної боротьби перекидала відповідальність за погроми на “петлюрівщину”, після вбивства С.Петлюри активно продовжувала цю справу. Ще готуючись до процесу, у Москві було видано спеціальний альбом З.Островського “Єврейские погромы. 1918 – 1921”, в якому вина за погроми повністю покладається на Уряд УНР і С.Петлюру. Автор пише, що “бандитизм так пишно розцвів під крилом “петлюрівщини”, яка озброювала, постачала й інструтувала його, підтримуючи найтісніший зв’язок з усіма розбійницькими отаманами і батьками. З усього сказаного випливає, що діячі української контрреволюції на чолі з самою “Директорією” є відповідальними авторами, першопричиною нечуваних звірств, об’єктом яких було все населення України” [20].

Від 20-х років суперечливість до висвітлення

проблеми вбивства С.Петлюри внесли праці авторів антипетлюрівського табору – це книги адвоката А.Тореса [58] та журналіста Б.Лекаша [55, С.14].

До беззастережного перекладання відповідальності за погроми на Головного Отамана і уряд УНР спричинилися також перші українські історики і мемуаристи В.Винниченко, П.Христюк, М.Шаповал [3; 4; 42; 49].

Для свідомого українства завжди були зрозумілі як мотиви вбивства Петлюри, так і його невинність в погромах. Дослідники з української діаспори десятиліттями намагалися довести це і створили досить широку історіографію представлену працями Т.Гунчака, В.Іваніса, Ю.Кульчицького, В.Михальчука, М.Стахіва та інших авторів [9; 14; 16; 18; 19; 32]. Але ці праці до останнього часу залишалися недоступними українському читачеві і ще не справили достатнього впливу на масову свідомість і стан історичних досліджень в Україні. Недоліком цих праць є недостатня опертість на джерельну архівну базу, що стало можливим для сучасних дослідників в Україні.

Питання єврейських погромів в аспекті її пов'язаності з С.Петлюрою більшою чи меншою мірою заторкувалась також у працях, поміщених в збірниках, присвячених річницям пам'яті С.Петлюри [12; 25; 26; 27; 37; 38].

Проблема викликала зацікавленість також багатьох іноземних авторів. Цінною в їх ряду є книга французького журналіста А.Десрюша [52], в якій автор відкидає всі закиди в бік С.Петлюри щодо його причетності до єврейських погромів в Україні, представляє його як державного діяча без тіні антисемізму, який боровся проти погромів. Полярну оцінку дає С.Фрідман в своїй книзі “Погромник” [54].

Отже, як бачимо, загалом проблема має чималу історіографію. Разом з тим, вона була замовчуваною та фальсифікованою у радянській історіографії і маловідомою широкому українському загалу.

У період новітнього українського відродження стало можливим вивчення різнопланової історіографії, доступ до раніше невідомих архівних документів і матеріалів та інших джерел. Дослідникам стали доступними відозви Головного Отамана до війська і народу з проблем погромів, документи Паризького судового процесу 1927 року, спомини С.Гольдельмана, А.Марголіна, М.Рафеса, І.Чериковера та ін [7; 8; 17; 21; 48; 56]. Вітчизняні

історики в останні роки отримали суттєву перевагу над своїми колегами з-за кордону, оскільки мають можливість послуговуватися значно більшою кількістю документального матеріалу

Дослідники отримали значний документальний матеріал, який розкриває всі перепетії цієї жакливої провокації. Архівні джерела з цієї проблеми зберігаються в багатьох фондах ЦДАВО, зокрема, Ради Народних Міністрів УНР (Ф.1065), Міністерства внутрішніх справ УНР (Ф.1092), Міністерства юстиції УНР (Ф.2208), Міністерства єврейських справ УНР (Ф.1199 та 1748), Особливої слідчої комісії по розслідуванню протиеврейських погромних подій при Раді Народних Міністрів УНР (Ф.1123), Всеукраїнського центрального комітету допомоги потерпілим від погромів при Міністерстві єврейських справ УНР (Ф.3301) та громадського Центрального єврейського комітету допомоги потерпілим від погромів (Ф.3299), особистому фонді Симона Петлюри (Ф.3809) та ін.

Проблема “Петлюра і погроми” стала предметом досліджень сучасних українських істориків. Вона представлена працями істориків з діаспори Т.Гунчака і В.Михальчука [9; 18; 19]. В Україні цю проблему досліджують історики С.Єскельчик, В.Сергійчук, Д.Табачник, Ю.Шаповал та інші [11; 22 – 24; 33 – 35; 50].

В своїх ґрунтовних працях на підставі архівних документів вони показують дійсну сутність єврейських погромів в Україні, подають вагомі фактологічні матеріали, які доводять неправомірність перекладання повної відповідальності С.Петлюри за погроми, показують заходи, що здійснювалися ним і урядом УНР щоб запобігти погромам, хоч вони і були обмеженими і малоефективними.

На жаль, ще й сьогодні українське суспільство у своїй більшості дотримується переконань, нав'язаних йому радянською пропагандою, про особисту вину С.Петлюри за єврейські погроми. Ця неправда виявилася надзвичайно живучою і дотепер вона повторюється не тільки єврейськими істориками [54], а також у деяких зовсім недавніх працях українських істориків О.Войцехівського, Д.Табачника, І.Хміля та інших [6; 33 – 35; 40; 41]. Вони намагаються утримуватись за старі стереотипи щодо «погромництва» Петлюри, не беручи до уваги нових документів, що суттєво міняють акценти у за давненій дискусії стосовно цього явища.

Так, у статті “Сім пострілів у Симона Петлюру”, надрукованій у вересневому номері 1991 року журналу “Вітчизна” [35], надрукованій в “Українському історичному журналі” (№ 7 – 8 за 1992 р.) під заголовком “Вбивство Симона Петлюри” [33], а в 1999 році – у “Київській старовині” (№ 1 та № 2) під заголовком “Постріли на тихій вулиці Расін (Нотатки історика про вбивство Симона Петлюри)” [34], історик Д.Табачник на своє ж запитання, чи був Петлюра погромником, пише: “Остаточної відповіді на нього не змогли вичерпно дати десятки вчених протягом останніх шестидесяти років... І я теж, мабуть, не наважився б самостійно відповісти на це болюче питання – чи була вина Петлюри у страхітливих єврейських погромах в Україні” [34. Ч.2. С.160]. Важко погодитися з такою позицією історика. Тим більше тепер, коли вийшли широковідомі праці професора В.Сергійчука, що містять незаперечне документальне висвітлення проблеми погромництва в Україні і непричетності до нього С.Петлюри [22 – 24]. Замість того Д.Табачник цитує облудні твердження Винниченка про Петлюру із “Відродження нації”, від яких і сам Винниченко відмовився у пізніших своїх творах, та широко посилається на книжку французького журналіста і юриста Бернара Лекаша [55], і на свідчення, які “спонтанно” прислали з України на Суд Присяжних.

Але автор нічого не каже про те, що Б.Лекаша у 1926 році вирядили до Радянського Союзу з кола оборони Шварцбарда і що там французьким журналістом опікувалися чинники ДПУ, організовуючи йому, як офіційній особі в супроводі і під охороною чекістів переїзди з місця на місце та створюючи всі відповідні умови для збирання “компромату” проти організаторів погромів (в першу чергу проти прибічників Петлюри). То ж нічого дивного в тому, що Лекаш вернувся до Парижу з багатими “свідченнями”, на які чекала оборона і ті всі кола, які оплачували журналістові його подорож по Україні. Д.Табачник не міг також не знати, що ціна матеріалам, що їх привіз Лекаш до Парижу і книги, яка була видана поспішно, під протекцією більшовиків ще до паризького процесу, майже нульова, оскільки вони не мали ні моральної вартості, ні юридичної ваги. Разом з тим, книга Б.Лекаша – це яскравий документ, який з повною очевидністю свідчить, що радянська сторона була прямо зацікавлена в виправданні

Шварцбарда і в підтримці за всяку ціну обвинувачень С.Петлюри в погромах, щоб за цим обвинуваченням заховати сліди своєї причетності до вбивства. На жаль, книга Б.Лекаша, не дивлячись, що вона наскрізь фальшива), і до наших днів залишається одним з нечисленних джерел про єврейські погроми.

Д.Табачник посилається також на монографію єврейського історика Сауда Фрідмана “Погромник. Вбивство Симона Петлюри”, яка також зіставлена з уже давно відомих фальшованих матеріалів. В ній С.Фрідман твердить, що Шварцбард вбив “жидоненависницького провідника жидоненависницького народу” (ці слова поміщені на обкладинці) за вчинення жидівських погромів, а також намагається довести, що Шварцбард не мав спільників у вбивстві [54, С.107]. Взагалі книжка вражає своєю необ’єктивністю. Вона переповнена надуманими фактами, як то “в жидівських історичних архівах в Берліні знаходиться 12000 документів, що стосуються погромів, з яких 500 свідчить про безпосередню причетність Петлюри до погромів” [54, С.79]. Названих документів ніхто не бачив опублікованими і досі. Але Д.Табачник не зважає на це і вважає, що ця книга “грунтовністю своєї джерельної бази і великою кількістю цитованих документів поставила останню крапку в багаторічній полеміці” [35, С.143].

В березні 1990 року в “Українському Історичному Журналі” надрукована стаття І.Хміля “Петлюра і петлюрівщина”, в якій автор, доволіно висмикуючи цитати і перекручуючи історичні факти, стверджує, що Петлюра таки був погромщиком і що на процесі “ніхто з колишніх поплічників не наважився навіть говорити про знайомство з Петлюрою, не кажучи вже про те, щоб спростовувати висунуті проти нього обвинувачення” [40, С.118].

Ці ж думки повторює кількома місяцями пізніше О.Войцехівський в статті “Симон Петлюра: міфи і реальність”, надрукованій в газеті “Радянська Україна” від 16 вересня 1990 року. Він також стверджує, що начебто “ніхто з колишніх соратників Петлюри не наважився і словом захистити честь покійного головного отамана” [6].

Заперечуючи О.Войцехівському, варто навести статтю О.Безпалка “Симон Васильович Петлюра”, надруковану у газеті “Соціал-демократ” від 28 травня 1926 року, що виходила в Празі. В ній, зокрема, зазначалось: “Постать із передових рядів українського

народу, пробудженого до державотворчої активності в роки революції... Він (Симон Петлюра – С.Л.) сам видає маніфести до народу для оборони жидів і притягує винуватців ексцесів до відповідальності. Ці зусилля досягли успіху. Військо було звільнено від непевних елементів, ексцеси припинилися, міській людині було забезпечено спокій...” [1].

Дослідники легковажно продовжують повторяти облудні писання В.Винниченка, залишаючись засліпленими його авторитетом. Так, у новому своєму дослідженні “Українська революція” [31] професор В.Солдатенко, широко цитуючи В.Винниченка, переконує читача в антисемітських тенденціях С.Петлюри, тенденційно вишуковуючи вслід за автором “Відродження нації” зачіпки про причетність його до погромів. І ніби й не існує сучасних досліджень і публікацій, що незаперечно свідчать про свідому й послідовну боротьбу Головного Отамана з антисемітизмом. Натомість у винниченкових відверто облудних, брудних і лайливих звинуваченнях С.Петлюри В.Солдатенко вбачає “зразки мислення й аналізу такого рівня, до якого потім не піднімався ніхто”, “холодне, логічне осмислення ходу історичних подій”, “вивірені оцінки і узагальнення” [31, С.314].

Проте, суперечливість проблеми її заміфозованість свідчить, що вона залишається маловивченою і актуальною для дослідників. Архівні джерела, які можуть пролити ще світло на історію погромів далеко не вичерпані.

Саме це спонукало нас звернутися до цієї складної і дражливої проблеми.

Ми не ставимо за мету всебічно розкривати природу погромів, всю історію антисемітизму на українських землях, причини та перебіг погромів. Це дуже широка тема, яка ще потребує окремих досліджень. Не заглиблюючись в причини єврейських погромів, з огляду на можливості розмірів ми лише зупинимось на двох питаннях: чи був С.Петлюра безпосередньо винним в погромах?

На підставі історіографічних та архівних, в тому числі раніше невідомих, джерел ми дійшли переконання у безпідставності поширених міфів про антисемітизм Петлюри і звинувачень його в погромництві. Вони свідчать про безвинність С.Петлюри в погромах в Україні в 1917 – 1921 роках і те, що він усіма доступними засобами запобігав їм, виступав переконаним захисником єврейської меншини в УНР.

Слідство і обвинувачення не висунули

жодних доказів причетності Петлюри до погромів. Навпаки, вони відзначали, що С.Петлюра боровся з погромами всією енергією і засобами, які лиш були можливими. Зокрема, в акті обвинувачення говорилося: “Ніколи не було встановлено, щоб Петлюра організував або навіть сприймав з байдужістю колективні вбивства, порушення законів людської совісті та цивілізації. Причину їх, здебільшого, треба шукати в страшній анархії, яка панувала в різних частинах колишньої Російської імперії і особливо на Україні... З другого боку, самий принцип відповідальності, зрештою, в цім випадку цілком теоретичної, яка падала на Петлюру, треба рішуче відкинути на вид тої надзвичайної енергії, яку він розвинув проти погромів, тих широких, благородних і глибоко гуманітарних концепцій, які він ретельно поширював серед свого війська, тих мудрих заходів, які він умів робити в найтяжчих обставинах, того безперервного напруження зусиль, які він робив для досягнення цієї мети” [18, С.32 – 33].

Непричетність С.Петлюри до погромів доводив також в промові на паризькому процесі Генеральний Адвокат п. Рейно. Він, зокрема, говорив: “Петлюра ніколи не був ворогом євреїв. Ніколи він не був погромщиком. Він не був антисемітом” [18. С.37].

Проти ганебних обвинувачень С.Петлюри в погромах виступили французькі генерали Табуї і Фрейденберг (в листах до О.Шульгіна), капітан генштабу Байс (в листі з Мароко на ім'я слідчого), лейтенант Левитсон (в зізнанні перед слідчим суддею в Тунісі), інженер Бодрі (на попередньому слідстві і в суді) [45].

На процесі було представлено понад 200 документів, які свідчили про намагання Петлюри та його уряду зупинити погроми. Однак і це не вплинуло на хід процесу. Вбивши Петлюру, ті ж сили не з меншою завзятістю обезчещували його ім'я під час судового процесу над вбивцею. На суд чинився тиск через так звані Комітети Оборони Шварцбарда, ініційованих і організованих по всій Європі. Вони зібрали неймовірні фонди для цього захисту і мобілізували світову пресу, громадських діячів Франції, організували масові маніфестації, підбурюючи всю громадскість Парижа, розпалюючи антиукраїнську стихію. Організувалися фальшиві свідчення, що межували з суцільною брехнею.

Велика частина єврейської діаспори повністю включилась в оборону Шварцбарда,

відкидаючи всяку логіку і поміркований розсуд, уважаючи вбивцю месником за всі наруги над собою. Париж дослівно кипів під вогнем єврейської публічної опінії і розпалених пристрастей. Під впливом московської більшовицької пропаганди світова опінія євреїв злочинном погромів очорнювала виключно Петлюру. І вбивство Петлюри, і паризький судовий процес було вдало використано для дискредитації тих сил українського національного руху, складовою частиною яких був Петлюра.

Окремі єврейські діячі, які розуміли ситуацію в Україні і були свідками зусиль УНР припинити погроми. Навіть єврейський діяч С.Гольдельман писав, що «зараз ніхто не посміє сказати, що погромна ідеологія ще займає яке-небудь значне місце в тій армії [8, С.7].

Це ж підтверджує А.Марголін в листі до С.Петлюри з Лондона від 12 квітня 1920 року: «Я не маю жодного сумніву в абсолютному демократизмі і в повній відсутності антисемітизму тих, хто стоїть на чолі всього нашого урядового апарату» [47].

Однак процес, що відбувався з 18 по 27 жовтня 1927 року, пішов всупереч результатам слідства. До повного висвітлення всього, що залишалось поза лаштунками вбивства, не дійшло. Дебати на процесі під спритним «диригуванням» відомого адвоката Анрі Тореза були спрямовані не на розгляд самого вбивства і його виконавця, а під кутом зору погромів в Україні. Весь хід суду зосередився на особі Петлюри.

Визначальний вплив на хід і вирок процесу мало те, що Франція була вірним союзником Росії, а коли Росія перейменувалась на Союз Радянських Союзів, то Франція своєї стратегії у зовнішній політиці не змінила. Можна не сумніватися, що відповідні чинники Парижа очей не спускали з ходу процесу і допомогли Москві вжити всіх належних засобів, щоб спрямувати процес 1927 року на рейки процесу проти погромів і зробити з Петлюри відповідального за них.

Тепер є досить доказів того, що у Паризького процесу були свої «драматурги» з ОДПУ СРСР та ДПУ УРСР, які значною мірою доклали рук, щоб він засудив «петлюрівський рух» і виправдав С.Шварцбарда.

Про обізнаність московських чинників про хід процесу свідчить лист члена колегії Народного комісаріату іноземних справ СРСР, уповноваженого цього комісаріату в Україні О.Шліхтер до генерального секретаря ЦК КП(б)У Л.Кагановича. Лист став наслідком

розгляду 21 січня 1927 року на політбюро ЦК КП(б) України питання «Про процес Шварцбарда». Цей лист, що був на десятиліття надійно захований, тепер зберігається в ЦДАГО України у Києві і був недавно вперше опублікований Ю.Шаповалом у книзі «Людина і система» [50]. У листі викладені директиви по веденню процесу, наданню захисту відповідних документів, направлення потрібних свідків, застороги не допустити до свідчення небажаних свідків тощо.

З цього документу напрошується висновок: давати директиви на кшталт наведених вище могли лише ті, хто відчував у собі сили впливати на хід подій.

З архівних матеріалів в Україні тепер стало також відомо, що більшовики через своє посольство в Парижі надали всі належні матеріальні засоби, щоб Паризький процес пішов у потрібному їм напрямку. За спеціальним рішенням політбюро ЦК КП(б)У від 18 лютого 1927 року на відрядження в Париж на процес відомого партійного діяча М.Попова було виділено чималу суму – 2400 карбованців [50, С.107].

Зважаючи на сьогочасну повноту свідчень і документів, очевидно, громадськість та уряд України повинні виступити перед світовою опінією з вимогою перегляду Паризького процесу 1927 року як з боку права, так і історії та повної реабілітації імені С.Петлюри. Свідоме українство вважало і далі вважає, що цей процес не може увійти до історії без його повторного розгляду, чи хоча б дати моральну оцінку подіям 1926 року. Було б несправедливо, коли б пам'ять про Петлюру і надалі була обтяженою злочинами, які йому приписані у запалі ідеологічних «війн».

Важливо це ще й тому, що факт виправдання Шварцбарда був упродовж багатьох десятиліть і залишається досі для антиукраїнських сил головним аргументом щоб поширювати у масовій свідомості міф про відповідальність Голови Директорії і Головного Отамана військ Української Народної Республіки Симона Петлюри за єврейські погроми в Україні.

Наш історіографічний аналіз проблеми погромів та пов'язаності з ними вбивства С.Петлюри не претендує на всебічність і вичерпність, однак свідчить, що у її вивченні є багато суттєвих прогалин і «білих плям», які потребують подальшого ретельного дослідження.

1. Безпалко О. Симон Васильович Петлюра // Соціал-демократ. – 1926. – 28 травня.
2. Брик О. Українсько-єврейські взаємовідносини. – Вінніпег, 1959. – С.152.
3. Винниченко В. Відродження нації: У 3-х ч. – К.: Політвидав України, 1990. – Ч.1. – 348 с.; – Ч.2. – 327 с.; – Ч.3. – С.535.
4. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К.: Т-во Криниця, 1991. – С.127.
5. Від Уряду Української Народної Республіки // Тризуб. – 1927. – Ч.42 (100). – С.1 – 2.
6. Войцехівський О. Симон Петлюра: міфи і реальність // Радянська Україна. – 1990. – 16 вересня.
7. Гольдельман С. Жидівська національна автономія в Україні. 1917 – 1920. – Мюнхен, 1963. – С.140.
8. Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну. Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за час революції. – Відень, 1921. – С.80.
9. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. – К.: Либідь, 1993. – С.48.
10. Документ судової помилки: Процес Шварцбарда. Збірник документів. – Париж, 1958. – С.152.
11. Єсельчик С. Трагічна сторінка Української революції. Симон Петлюра та єврейські погроми в Україні (1917 – 1920) // Симон Петлюра та українська національна революція. Збірник праць Другого конкурсу петлюрознавців. / Упоряд. та передмова В. Михальчука. – К.: В-во Рада, 1995. – С.165 – 217.
12. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879 – 1926). – Прага, 1930. – С.260.
13. Зленко П. Симон Петлюра (Матеріали для бібліографічного покажчика). – Париж: В-во Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі, 1939. – С.72.
14. Іванис В. Симон Петлюра – президент України. – Торонто, 1952. – С.258.
15. Комунікат Комітету вшанування пам'яті Симона Петлюри // Тризуб. – 1926. – Ч.34. – С.4 – 6.
16. Кульчинський Ю. Симон Петлюра і погроми // Симон Петлюра. Збірник науково-студійної конференції в Парижі (травень 1976): статті, замітки, матеріали. / Ред. В. Косик. – Мюнхен – Париж, 1980. – С.137 – 159.
17. Марголин А. Украина и политика Антанти. (Записки єврея и громадянина). – Берлін, 1922. – С.397.
18. Михальчук В. Вбивство та процес Петлюри з перспективи 70-річчя // У 70-річчя паризької трагедії 1926 – 1996. Збірник пам'яті Симона Петлюри / Упоряд.: В. Михальчук і Д. Степовик. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 1997. – С.11 – 40.
19. Михальчук В. Погроми в Україні та політика боротьби з ними Симона Петлюри // Інформаційний бюлетень Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі. – Ч.56. – грудень 1993. – С.8 – 11.
20. Островський З. Еврейские погромы. 1918 – 1921. – М., 1926. – С.268.
21. Рафес М. Два года революции на Украине. – М., 1920. – С.168.
22. Сергійчук В. Уся правда про єврейські погроми: Мовою невідомих документів і матеріалів. (Інститут досліджень модерної історії України, Фундація ім. Симона Петлюри, Філадельфія – США). – К.: Козаки, 1996. – С.122.
23. Сергійчук В. Національний міф про Петлюру в світлі нових документів // У 70-річчя паризької трагедії 1926 – 1996. Збірник пам'яті Симона Петлюри / Упоряд.: В. Михальчук і Д. Степовик. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 1997. – С.41 – 48.
24. Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914 – 1920. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. – К., 1998. – С.544.
25. Симон Петлюра та українська національна революція. Збірник праць Другого конкурсу петлюрознавців України. / Упоряд. та передмова В. Михальчука. – К.: В-во Рада, 1995. – С.368.
26. Симон Петлюра. Збірник до 20-ліття смерті. – Гайденав: Вид-во Заграва, 1946. – С.24.
27. Симон Петлюра. Збірник науково-студійної конференції в Парижі (травень 1976): статті, замітки, матеріали. / Ред. В. Косик. – Мюнхен – Париж, 1980. – С.240.
28. Симон Петлюра. Статті, листи, документи. – Т.1. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1956. – С.480.
29. Симон Петлюра. Статті, листи, документи. – Т.2. – Нью-Йорк: УВАН у США – Б-ка ім. Симона Петлюри в Парижі, 1979. – С.627.
30. Симон Петлюра. Статті, листи, документи. / Упорядник В. Сергійчук. – Т.3. – К., 1999. – С.606.
31. Солдатенко В. Українська революція: концепція та історіографія (1918 – 1920 рр.) – К., 1999. – С.508.
32. Стахів М. Заходи уряду і провідних сил України проти погромництва // Правничий вісник. – Нью-Йорк, 1971. – Кн.3. – С.30 – 43.
33. Табачник Д. Вбивство Симона Петлюри // Український історичний журнал. – 1992. – № 7 – 8. – С.112 – 123; – № 9. – С.122 – 128.
34. Табачник Д. Постріли на тихій вулиці Расін (Нотатки історика про вбивство Симона Петлюри) // Київська старовина. – 1999. – Ч.1. – С.146 – 155; – Ч.2. – С.153 – 162.
35. Табачник Д. Сім пострілів у Симона Петлюру // Вітчизна. – 1991. – Ч. 9.
36. Трагедія двох народів. Матеріали спору між українськими та російськими соціал-демократами з приводу вбивства Симона Петлюри. – Прага – Київ, 1928. – С.86.
37. У 100-річчя народження Симона Петлюри – президента Української Народної Республіки. Збірник статей і доповідей. / Упоряд. М. Степаненко. – Вашингтон – Філадельфія: В-во Україна, 1979. – С.74.
38. У 70-річчя паризької трагедії 1926 – 1996. Збірник пам'яті Симона Петлюри. / Упоряд. В. Михальчук і Д. Степовик. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 1997. – С.302.
39. Фельдман А. Угода Жаботинський-Славинський // Сучасність. – 1976. – Ч.10(190).

40. Хміль І. Петлюра і петлюрівщина // Укр. історичний журнал. – 1990. – № 3. – С.107 – 119.
41. Хміль І. Політичні метаморфози Симона Петлюри // Україна. – 1991. – №4. – С.18 – 20.
42. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917 – 1920 років.: В 4-х томах. – Т.4. – Прага, 1922.
43. Хроніка // Тризуб. – 1926. – Ч.44. – С.29.
44. ЦДАВО України. – Ф.3890. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.12.
45. ЦДАВО України. – Ф.3890. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.16.
46. ЦДАВО України. – Ф.3890. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.17–18.
47. ЦДАВО України. – Ф.3890. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.1.
48. Чериковер И. Антисемитизм и погромы на Украине 1917 – 1918 гг. (К истории украинско-еврейских отношений). – Берлин, 1923. – С.335.
49. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1927. – С.333.
50. Шаповал Ю. Людина і система (штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні). – К., 1994. – С.96 – 107.
51. Яковлів А. Паризька трагедія 25 травня 1926 року. До процесу Шварцбарда. – Париж, 1927. – С.39.
52. Desroches A. Le problem ukrainien et Simon Petlura. Le feu et la cendre. Nouvelles Editions Latines. – Paris, 1962. – 220 p.
53. Dokuments sur les pogromes en Ukraine et l'Assassinat de Simon Petlura a Paris 1917 – 1921 – 1926. – Paris, 1927. – 291 p.
54. Friedman S. Pogromchik. The Assassination of Simon Petlura. Hart Publishing Co, New York, 1976. – 414 p.
55. Lecache B. Quand Israel meurt. Au Paus des Pogromes. – Paris, 1927. – 257 p.
56. Margolin A. The Jews of Eastern Europe. T.Seltzer. – New York, 1929.
57. Sulqin O. L'Ukraine et cauchemar ronque. Paris: J Hallandier, 1926. – 15 p.
58. Torres H. Le proces des pogromes. Plaidoirie suivie de temoignages. Editions de France. – Paris, 1928. – 208 p.

Оксана БАЛЮН
Київ

СУЧАСНІ МІЖНАЦІОНАЛЬНІ УКРАЇНО-ЄВРЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ

Тема україно-єврейських міжнаціональних відносин була під забороною протягом майже всього періоду панування радянської влади. Українська та єврейська громадськість за межами СРСР робили спроби обговорення цієї тематики, хоч і з різною мірою конструктивності. В процесі доволі напружених відносин між українцями та євреями, які розвивались упродовж багатьох століть, сформувались стереотипи українофобії та юдофобії. Подолання цих стереотипів необхідно для збереження миру та взаєморозуміння між обома народами.

На формування українофобських та юдофобських стереотипів впливають політичні, економічні та ідеологічні фактори. Саме тому в Україні, але в різні історичні часи, по-різному “спрацьовували” згадані фактори, сприймання “єврея” та “єврейства” було неоднаковим.

В історії міжнаціональних стосунків євреїв та українців було чимало прикрих фактів ворожнечі. Відродження української державності на початку двадцятого століття позначилося на україно-єврейських відносинах як позитивно, так і негативно. З одного боку, українські євреї вперше отримали право свободи слова, віри, зібрань, можливість вживання рідної мови в зносинах з усіма установами. Центральна Рада проголосила вперше в історії Єврейську національно-персональну автономію, “при секретареві в національних справах було призначено трьох товаришів секретаря – від Великокорсів, Євреїв і Поляків”¹, до складу Уряду України входили міністри-євреї – С.Гольдельман, А. Марголіс, П. Красний, І. Чериковер.

З іншого боку, прихід до влади більшовиків, серед яких було чимало євреїв, сформувало